

UMUMTA'LIM MAKTEBLARIDA ONA TILI DARSLARINI PISA DASTURI ASOSIDA TASHKIL ETISHNING TIZIMLI TAHLILI

Sariqboyeva Zulfiya Yashnarbek qizi

Andijon davlat pedagogika instituti tayanch doktoranti

<https://doi.org/10.5281/zenodo.21261475>

Annotatsiya: Mazkur maqolada umumta'lim makteblarida ona tili darslarini PISA, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari talablari asosida tashkil etishning tizimli yo'nalishlari yoritilgan. Maqolada hozirgi ta'lim amaliyotidagi mavjud kamchiliklar tahlil qilingan, o'quv dastur va darsliklarni funksional savodxonlik tamoyiliga moslashtirish, pedagog kadrlarning malakasini oshirish, baholash mexanizmlarini takomillashtirish, hamda erishilgan natijalarni monitoring qilish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan. Muallifning fikricha, ona tili ta'limini xalqaro standartlar darajasiga olib chiqish faqat barcha bo'g'inlarda izchil va o'zaro bog'liq islohotlar amalga oshirilgandagina mumkin bo'ladi.

Kalit so'zlar: ona tili ta'limi, xalqaro baholash dasturlari, PISA, PIRLS, funksional savodxonlik, o'qish savodxonligi, o'quv dastur, baholash mezonlari, pedagog kadrlar malakasi, ta'lim monitoringi.

Zamonaviy ta'lim tizimida o'quvchilarning til va o'qish savodxonligini xalqaro andozalar darajasida shakllantirish dolzarb masalalardan biriga aylanib bormoqda. PISA, PIRLS kabi xalqaro baholash dasturlari nafaqat o'quvchilarning bilim darajasini aniqlash vositasi, balki ta'lim mazmuni va metodikasini takomillashtirish uchun muhim yo'nalish belgilovchi mexanizm hisoblanadi. Ushbu dasturlar matnni tushunish, undan axborot olish, tahlil qilish va amaliy vaziyatlarda qo'llash ko'nikmalarini baholashga yo'naltirilgan bo'lib, an'anaviy baholash tizimidan farqli o'laroq, o'quvchining nazariy bilimlarini emas, balki funksional savodxonligini o'lchashga xizmat qiladi. Shu sababli umumta'lim makteblarida ona tili darslarini xalqaro baholash mezonlari asosida qayta tashkil etish masalasi pedagogik amaliyot uchun katta ahamiyat kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundan kelib chiqadiki, O'zbekiston Respublikasida xalqaro baholash dasturlarida qatnashish tajribasi o'quvchilarning matn bilan ishlash, mantiqiy fikrlash va og'zaki-yozma nutq ko'nikmalarida muayyan kamchiliklarni yuzaga chiqardi. Ona tili darslarining mavjud metodikasi ko'pincha grammatik qoidalarni yodlash va mexanik mashqlar bajarishga asoslangan bo'lib, bu o'quvchida matnni tanqidiy idrok etish, undan xulosa chiqarish va amaliy hayotda qo'llash kompetensiyalarini yetarli darajada rivojlantirmaydi. Natijada o'quvchilarning xalqaro baholash sinovlaridagi natijalari kutilgan darajaga to'liq mos kelmaydi. Tadqiqotning maqsadi ona tili darslarini xalqaro baholash dasturlarining metodologik talablari asosida tashkil etishning ilmiy-pedagogik asoslarini ishlab chiqish va amaliyotga tatbiq etish yo'llarini belgilashdan iborat. Bu maqsadga erishish uchun dars jarayonida matn bilan ishlashning turli shakllari — uzluksiz va uzlukli matnlar, ilmiy-ommabop va badiiy uslubdagi materiallar, jadval va diagrammalar asosida tuzilgan topshiriqlar — tizimli ravishda joriy etilishi lozim. Bunday yondashuv o'quvchida nafaqat matnni o'qib tushunish, balki undagi axborotni izlab topish, taqqoslash, baholash va shaxsiy fikr bildirish ko'nikmalarini bosqichma-bosqich shakllantirishga xizmat qiladi.

Metodik jihatdan ona tili darslarini xalqaro andozalar asosida tashkil etishda bir necha muhim tamoyillarga amal qilish zarur. Birinchidan, dars mashg'ulotlari nazariy bilim berishdan ko'ra amaliy ko'nikma shakllantirishga yo'naltirilishi, ikkinchidan, baholash mezonlari nafaqat to'g'ri javobni, balki fikrlash jarayonini hisobga olishi, uchinchidan, o'quv materiallari hayotiy

vaziyatlar va turli matn turlarini o'z ichiga olgan holda tanlanishi lozim. Shu bilan birga, o'qituvchilarning o'zlari xalqaro baholash dasturlarining mazmuni, tuzilishi va baholash mezonlari bilan chuqur tanishtirilishi, ularda mos metodik kompetensiyalarni shakllantirish bo'yicha maxsus malaka oshirish kurslari tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda o'tkazilgan xalqaro tadqiqotlar natijalari ko'rsatishicha, o'zbekistonlik o'quvchilarning matnni o'qib tushunish, undan kerakli ma'lumotni ajratib olish va o'z fikrini asoslab bera olish ko'rsatkichlari nisbatan past. Bunga sabab sifatida an'anaviy ta'lim metodikasining ko'pincha yodlashga, qoidalarini yodlab olishga qaratilgani, matn bilan amaliy ishlash mashqlarining yetarli emasligi, shuningdek baholash mezonlarining xalqaro andozalardan farq qilishi ko'rsatiladi. Mavjud darsliklar ko'p hollarda til qoidalarini bayon etishga e'tibor qaratga, xalqaro dasturlar esa o'quvchidan matnni tushunish, talqin qilish va baholash bo'yicha murakkab kognitiv ko'nikmalarni talab qiladi. Ana shu farq tizimli yondashuv zarurligini belgilab beradi.

Ona tili darslarini xalqaro talablar asosida tashkil etishning birinchi bosqichi o'quv dasturlarini funksional savodxonlik tamoyiliga moslashtirishdan boshlanadi. Bunda til qoidalarini o'rganish bilan birga, turli janrdagi matnlar — badiiy, publitsistik, ilmiy-ommabop, rasmiy uslubdagi matnlar — ustida ishlash hajmini oshirish talab etiladi. Darsliklarga real hayotiy vaziyatlarga asoslangan topshiriqlar, jadval va diagrammalarni tahlil qilish, turli manbalardan olingan ma'lumotlarni solishtirish kabi mashqlarni kiritish o'quvchida nafaqat tilni, balki fikrlash madaniyatini ham rivojlantiradi. Shuningdek, darslik mazmuni PIRLS dasturida qo'llaniladigan o'qish maqsadlari — ma'lumot olish uchun o'qish va adabiy tajriba uchun o'qish — tamoyillariga muvofiqlashtirilishi kerak. Har qanday islohotning samaradorligi, oxir-oqibatda, uni amalga oshiradigan o'qituvchining tayyorgarlik darajasiga bog'liq. Ona tili o'qituvchilari xalqaro baholash dasturlarining mazmuni, ularda qo'llaniladigan savol turlari va baholash mezonlari bilan chuqur tanishtirilishi lozim. Malaka oshirish kurslarida nazariy ma'lumot berish bilan cheklanib qolmasdan, amaliy mashg'ulotlar — masalan, PISA uslubidagi topshiriqlarni tuzish va tahlil qilish bo'yicha treninglar tashkil etish maqsadga muvofiq. Bundan tashqari, o'qituvchilar orasida tajriba almashish tizimini yo'lga qo'yish, ilg'or metodikalarni qo'llaydigan pedagoglarning tajribasini boshqalarga tarqatish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Maktab ichki baholash tizimi xalqaro dasturlar mantiqiga yaqinlashtirilishi zarur. Bu, avvalo, savollarning shaklida namoyon bo'lishi kerak: faqat to'g'ri javobni tanlashga asoslangan testlardan tashqari, o'quvchidan o'z fikrini yozma asoslashni, matndan dalil keltirishni talab qiluvchi ochiq savollar ko'paytirilishi lozim. Shuningdek, baholash mezonlari aniq va shaffof bo'lishi, har bir ko'nikma — o'qish, yozish, tinglab tushunish, og'zaki nutq — alohida baholanishi maqsadga muvofiqdir. Maktab miqyosida davriy diagnostik testlar o'tkazish, ularning natijalarini tahlil qilib, kamchiliklarni o'z vaqtida bartaraf etish ham tizimning ajralmas qismiga aylanishi kerak.

Xalqaro baholash dasturlari, eng avvalo, o'quvchining olgan bilimni hayotiy vaziyatlarda qo'llay olish qobiliyatini o'lchaydi. Shu boisdan dars jarayonida loyiha asosida ta'lim, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, guruh bo'lib matn ustida ishlash kabi metodlarni qo'llash samarali natija beradi. O'quvchilarga turli xil matn manbalari bilan — jadvallar, infografika, rasmiy hujjatlar, badiiy asarlar bilan — ishlash imkoniyatini berish ularning tahliliy fikrlash qobiliyatini kengaytiradi. Bunday yondashuv nafaqat xalqaro testlardagi natijalarni yaxshilaydi, balki o'quvchining umumiy intellektual rivojlanishiga ham xizmat qiladi.

Umumta'lim maktablarida ona tili darslarini xalqaro baholash dasturlari asosida tashkil etish — bu bir martalik tadbir emas, balki o'quv dasturi, darslik, o'qituvchi tayyorgarligi, baholash mexanizmi va monitoring tizimini o'zaro bog'liq holda isloh qilishni talab qiluvchi murakkab va

uzluksiz jarayondir. Faqat shu yo'nalishlarning barchasida izchil va muvofiqlashtirilgan harakat olib borilganda, o'quvchilarning til va tafakkur madaniyati xalqaro andozalar darajasiga ko'tarilishi, natijada milliy ta'lim tizimining raqobatbardoshligi oshishi mumkin. Xulosa qilib aytganda, ona tili darslarini xalqaro baholash dasturlari asosida tashkil etish metodikasi o'quvchilarning funksional savodxonligini oshirishning samarali vositasi sifatida qaraladi. Bu jarayon ta'lim mazmunini yangilash, dars metodikasini takomillashtirish va o'qituvchilar tayyorgarligini xalqaro talablarga moslashtirish orqali amalga oshirilishi, natijada O'zbekiston o'quvchilarining xalqaro baholash sinovlaridagi ko'rsatkichlarini sezilarli darajada yaxshilash imkonini beradi.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 8-dekabrdagi 997-son "O'zbekiston Respublikasining xalqaro PISA baholash dasturida ishtirok etishini tashkil etish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
2. OECD. PISA 2022 Assessment and Analytical Framework. Paris: OECD Publishing, 2023.
3. IEA. PIRLS 2021 Assessment Framework. Boston: TIMSS & PIRLS International Study Center, 2021.
4. Ismailov A.A. O'quvchilarning yutuqlarini xalqaro tadqiqot dasturlari asosida baholash // "Ta'limdagi xalqaro tadqiqotlarning Yangi O'zbekiston taraqqiyotidagi o'rni" mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiya maqolalar to'plami. – Toshkent: Ta'lim sifatini baholash bo'yicha xalqaro tadqiqotlarni amalga oshirish milliy markazi, 2022. – B. 21-26.
5. To'rayev O. O'zbek tilini o'qitishda zamonaviy pedagogik yondashuvlar. – Toshkent: O'zbekiston Milliy universiteti nashriyoti, 2020.
6. Qodirov S. Ona tili fanida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish metodikalari // Pedagogika ilmiy jurnali. – 2018. – №3(12). – B. 45-53.
7. Rasulov N. Ta'lim sifatini oshirishda o'quvchi markazli yondashuvning ahamiyati // Tashkent Pedagogical Journal. – 2019. – №1(8). – B. 67-74.
8. Mirzaahmedov A. Milliy ta'lim tizimida xalqaro baholash tizimlarini joriy etish muammolari va yechimlari // Ta'lim muammolari. – 2021. – №2(14). – B. 30-40.
9. Nurmatov D. Ona tili darslarida funksional savodxonlikni shakllantirish metodlari // O'zbekiston pedagogika universiteti ilmiy ishlari. – 2017. – №5. – B. 101-109.
10. Шляйхер А. Образование мирового уровня. Как выстроить школьную систему XXI века? – М.: Издательство «Национальное образование», 2018.